

Michel Pijpers

BruutTAAAL

Contact: michel@bruuttaal.nl

Formatief werken bij het vak Nederlands, een praktische aanpak

1. Inleiding

Met de kennis van nu is onderwijs dat alleen maar summatief beoordeelt niet meer serieus te nemen. Nu AI een even normaal gebruiksvoorwerp is als een potlood, moeten we leerlingen opleiden om beter te worden dan de *Large Language Modellen* (LLM). Pas als je de beperkingen van die modellen (zoals *Le Chat* en *ChatGPT*) ziet, kun je ze zinvol inzetten.

2. Summatief en formatief beoordelen

Je beoordeelt summatief om te selecteren: de leerling haalt een voldoende en met voldoende voldoendes ga je over of haal je een diploma. In de bovenbouw ontkom je niet aan een PTA, maar ook dat kun je behoorlijk formatief invullen.

Formatief beoordelen is onderdeel van het leerproces. De vraag is niet of je iets op een toetsmoment beheerst, maar wanneer je kennis of vaardigheid duurzaam is geworden.

3. Toetsen = informatie verzamelen

Ouders en leerlingen willen graag cijfers zien. Het lijkt erop dat een zeven voor Nederlands op een eenduidige manier aangeeft hoe goed je bent voor dat vak. Maar we weten allemaal dat de ene zeven de andere niet is. De één haalt hem binnen met goede dictees, de ander met een knap opstel en weer een ander heeft een goed leesverslag gekopieerd of een LLM ingeschakeld.

4. Beoordeel ook subjectief en duurzaam

Verder weet je ook dat een leerling die er slecht voor staat, bij zijn volgende toets beter zijn best doet. De leerling die er goed voor staat, doet het even wat rustiger aan of stelt andere prioriteiten. Het geven van cijfers zorgt er vaak voor dat een leerling niet laat zien wat hij kan. Schakel dat mechanisme uit en beoordeel je leerlingen anders. Iedereen heeft andere capaciteiten en iedereen voor hetzelfde werk met een objectieve norm een punt geven, zou talenten wel eens uit kunnen nodigen om zich niet verder te ontwikkelen.

Nu is het vaak zo dat de eindtoets beslissend is voor het oordeel dat wij hebben over het niveau van de leerling. Terwijl we weten dat dat niveau na twee weken verdwenen is. Tenzij je leerlingen zover hebt gebracht dat de kennis geïnternaliseerd is en dat de leerling deze te allen tijde kan oproepen en inzetten. Dat je een summatieve toets inzet, is dus niet zo fout, maar dat je die uitslagen interpreteert als niveau, lijkt – met de kennis van nu – kortzichtig.

Op veel scholen bepalen toetscijfers in hoge mate het overgangscijfer. Zelfs zo erg dat leerlingen in de laatste toetsweek een schooljaar kunnen maken of breken. Raar. Vorm met je leerlingen een team en breng ze op niveau.

5. Formatief leren

Als je formatief werkt, neem je verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van je lessen: iedere leerling behaalt een minimumniveau. Niemand kan het vak Nederlands laten vallen, iedereen moet een geletterde, democratische burger worden. Zo vaak als je kunt, geef je mee hoe jij de capaciteiten van de leerling inschat en hoe goed deze een onderdeel beheerst. Scoort een klas slecht, dan werken je lessen onvoldoende en moet je iets anders gaan proberen. Scoren individuen slecht, dan kun je hen met jouw vak-kennis vooruithelpen.

Om duidelijk te kunnen zijn, laat je leerlingen vaak presteren, toets je vaak, bespreek je werk en zet je *peer review* in. Organiseer deze dataverzameling zo, dat je er weinig werk aan hebt. Maak zeker gebruik van digitale hulpmiddelen. Je leert je leerlingen om hun eigen prestaties in kaart te brengen en om via de uitgebreide doelstellingenoverzichten te zien welke vaardigheden al duurzaam zijn en waar nog leerwinst te behalen valt. In je lessen geef je leerlingen de tijd om stil te staan bij hun ontwikkeling. De *dashboards* in een digitale leeromgeving als *Kwizl* en de doelstellingen die jij of je methode verstrekt, geven leerlingen voldoende houvast om zinnig en concreet te reflecteren.

6. Formatief werken met een PTA/PTO

Hoe kun je formatief werken en toch voldoen aan de eis om cijfers te genereren? Geef cijfers die meetellen, maar geef die niet (alleen) naar aanleiding van toetsen. Leerlingen (en ouders) zijn dol op cijfers. Je kunt ze mooi inzetten om het leerrendement te vergroten.

Je noteert in *Magister* (of zo) twee soorten cijfers:

1. *Cijfers van toetsen*

Deze cijfers zijn bedoeld om informatie te verzamelen. Je geeft een toets, leerlingen komen te weten wat hun beheersingsniveau is en jij komt erachter of je lessen gewerkt hebben. Je weegt deze cijfers niet (weging op 0 zetten); ze leiden niet tot een gemiddelde. Groot voordeel: je kunt nu duiden hoe je deelopdrachten inschat en je kunt vervolgonderwijs plannen. Leg je vooraf een weging vast, dan maken leerlingen inspanningskeuzes. Die vervuilen het inzicht in hun capaciteiten. Je kunt ook heel duidelijk zijn (en op deze leeftijd moeten leerlingen leren omgaan met fikse kritiek), dus geef gewoon die twee, maar gebruik hem als informatie en niet als ‘afrekentwee’: we weten nu dat je het niet kunt, maar samen gaan we eraan werken dat jij dit ook gaat beheersen. Ander voordeel: je kunt belangrijk maken wat jij belangrijk vindt. Vind je leerlingen te consumerend en te weinig actief, voeg dan een cijfer in voor bijvoorbeeld ‘zelfregulatie’. Wees weer duidelijk. Discussie in de klas en thuis zorgt voor meer toewijding.

2. *Vaardigheidscijfers*

Jij laat de cijfers uit de vorige categorie (de informatie die jij krijgt in de klas; jouw subjectieve indruk van de capaciteiten van de leerling) tot uitdrukking komen in een cijfer dat wél meetelt. In de voorexamenklas zou je de weging af kunnen leiden van je PTA, bijvoorbeeld: lezen 50%, schrijven 25%, literaire ontwikkeling 15%, spreken/luisteren 10% (of anders).

Zo gauw je denkt dat je een zinnige beoordeling kunt geven, noteer je in deze kolommen cijfers die wel meetellen. Je laat leerlingen zo zien hoe hun niveau uiteindelijk een examencijfer gaat opleveren en je geeft informatie hoe jij hen inschat op dit moment. Zijn leerlingen het er niet mee eens, dan is het aan de leerling om jou te overtuigen.

Het rapportcijfer wordt zo “een prognosecijfer”: als jij op deze manier blijft werken, wordt dit jouw eindcijfer op je examen.

7. Voordelen van het prognosecijfer

- Je werkt formatief en leerlingen kunnen gericht werken aan hun eigen ontwikkeling. Jij laat namelijk altijd weten hoe je hun werk waardeert. Zij kunnen daar conclusies aan verbinden.
- Als je formatief werkt moet je vaak laten presteren. Op deze manier haal je de toetsdruk weg: de toets gaat de vaardigheidscijfers namelijk minimaal beïnvloeden. Jij als leraar neemt het op je om de leerling op niveau te krijgen. Je vormt met je leerling een team. Geef toetsen niet op. Als leerlingen leren voor een toets, meet je wat ze kunnen wanneer ze geleerd hebben. Niet interessant voor een vak als Nederlands.
- Werk je met het prognosecijfer, dan is je rapportcijfer nooit een verrassing naar aanleiding van een tegen- of meevallende eindtoets.
- Er is overigens niks op tegen om leerlingen ook een summatieve toets te geven, maar die moet dan eigenlijk dezelfde *feel* hebben als afzwemmen voor je zwemdiploma: “Ik weet dat je het kunt (want ik weet wat je kunt); je gaat me nu alleen nog even laten zien hoe goed je bent. (En opa en oma staan klaar met een leuk cadeautje)”.

8. Verschil tussen talen en andere schoolvakken

Werk je met exacte vakken en zaakvakken, dan is formatief werken zoals beschreven in *Formatief handelen. Van instrument naar ontwerp* (Kneyber e.a. 2022) heel bruikbaar. Met behulp van de volgende afbeelding en de antwoorden op de vraag, kun je je leerlingen gericht verder helpen (zie: Figuur 1).

Hoe groot is de hoek aangegeven met p?

A

125°

B

65°

C

115°

D

85°

Antwoord A – Rekenfoutje. Principe is duidelijk, maar misschien wat oefening nodig in hoofdrekenen.

Antwoord B en D – Leerling heeft geen idee. Extra uitleg.

Antwoord C – Prima. We gaan verder met de opgaven.

Figuur 1 – Voorbeeld.

Voor de instrumentele vaardigheden van het schoolvak Nederlands is deze aanpak ook bruikbaar. Bij (werkwoord)spelling en grammatica zitten we immers dicht bij het goed-fout van de exacte vakken. Maar Nederlands is natuurlijk vooral een taal en als leraar wil je dat je je leerlingen voorbereidt op deelname aan een maatschappij waarin zij zelfstandig kunnen functioneren. Hun taalgebruik moet effectief zijn en zij moeten zin van onzin kunnen onderscheiden.

Referenties

Kneyber, R., D. Sluijsmans, V. Devid & B. Wilde López (2022). *Formatief handelen. Van instrument naar ontwerp*. Culemborg: Phronese.

Sluijsmans, D. & R. Kneyber (2016). *Toetsrevolutie. Naar een feedbackcultuur in het VO*. Culemborg: Phronese.
